

Přehled zásad občanského práva

© *J. Hurdík*

Zásady vyjadřující tendenci k individuální svobodě

- Pojetí svobody jako **preprávní hodnoty**,
kterou **právo**
 - nekonstituuje, ale
 - respektuje,
 - chrání, ale současně
 - limituje a omezuje= podstata fungování práva.

Svoboda a její dílčí projevy

- Svoboda je (preprávním) východiskem úpravy všech částí OP (§ 3/1: „Soukromé právo chrání ..svobodu člověka..“)
 - konkrétně:
- **Obecná část OP:** osobnost, svéprávnost, individ. svoboda (ochr. osobnosti – 81n.) - člověka-nikoli PO
- **Vlastnictví:** majetková svoboda (podstatou maj. převaha)-regulace= soubor omezení; dilema: je vlastnictví výraz majetkové svobody nebo vztah?
- **Smluvní závazky:** smluvní svoboda-rovnost-vyváženost
- **Odpovědnost:** deliktní způsobilost, individuální autonomie (původně včetně *ius nocendi-abutendi*)-*neminem laedere* (nikomu neškodit)
- **Dědictví:** autonomie vůle zůstavitele-majetková kontinuita s pilířem v rodině-cílem vyvažování mezi svobodnou vůlí zůstavitele a majetkovou kontinuitou, potažmo mezi nedělitelností a parcelací majetku

Zásady přiřazené ke svobodě

- Autonomie (vůle) - § 3/1, § 3/2 písm. a)
- „Vše je dovoleno, co není výslovně zakázáno“ (čl. 2 LZPS, § 3/1, § 81/1 věta 2)
- Dispozitivnost (§ 1/2)
- *Vigilantibus iura scripta sunt* (§ 4 - presumpce rozumové a volní způsobilosti a současně implikovaná výzva k emancipaci člověka v síti vztahů)

Autonomie (vůle) I

- Přímý odraz svobody individua

Dvě dimenze :

- Pasivní (objektivním právem vytvořený rámec pro svobodné chování osob)
- Aktivní (autonomie vůle jako předpoklad rozumové a volní interakce osob v režimu obč. práva – vstupu do právních vztahů)

Autonomie vůle II

Projevy autonomie vůle v obč.právu:

= svoboda projevovat svou vůli v mezích
právního řádu (§ 81n.)

- 1) Autonomie volby právně jednat či nikoli
- 2) Autonomie volby adresáta jednání
- 3) Autonomie volby obsahu jednání (§
545n.)
- 4) Autonomie volby formy jednání (§ 559,
§1756 n.)
- 5) Autonomie volby vlastního soudce ??

„Vše je dovoleno, co není výslovně zakázáno“

- Jde o právní techniku (metodu), realizující primární místo svobody osoby v systému soukromo/občanskoprávní regulace
- Ústavní výraz v čl. 2 odst. 3 *a contrario* čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod
- Řeší:
 - proces odvozování právního postavení osoby v soukromém právu (od výchozí svobody)
 - relevanci právem výslovně neregulovaného chování (prostor svobody)

Dispozitivnost I

- Je odvozena z autonomie vůle a „vše je dovoleno..“ (v tomto smyslu zásada)
- Řeší možnost autonomní tvorby právních vztahů jejich účastníky (v tomto smyslu metoda regulace)
- Základní nástrojem:
 - dispozitivní povaha předpisů OP
 - právní jednání, zejm. smlouva (dohoda)

Dispozitivnost II

- Identifikace ustanovení dispozitivní povahy:
 - § 1 odst. 2 OZ - limity dispozitivnosti:
 - (a) výslovný zákonný zákaz, (b) porušení dobrých mravů, (c) poruš. veřejného pořádku, (d) p. práva postavení osob
 - Absolutní práva:
 - zásada kogentnosti (§ 978)
 - Relativní majetková práva:
 - zásada dispozitivnosti
 - typové smlouvy
 - inominátní smlouvy (§ 1746)

„*Vigilantibus iura scripta sunt*“

- Je doplňkem autonomie vůle
- Vyjadřuje požadavek komplexní způsobilosti využít prostoru vytvořeného pro aktivitu osob v rámci SP(OP) pro dosažení své svých individuálních zájmů a společenské emancipace
- Projevy mj.:
 - v presumpci standardní úrovně rozumových a volných schopností (§ 4 odst. 1)
 - v presumpci osvojených vědomostí na úrovni osoby standardně případu znalé (§ 4 odst. 2)
 - výzva k dosažení

Zásady vyjadřující rovnost

OZ potlačuje rovnost jako princip OP (DZ)

Základní podoby rovnosti:

- Rovnost lidí před zákonem (formálně právní rovnost – čl. 1 Listiny základních práv a svobod)
- Rovné příležitosti (převažující formální koncepce zákona)
- Vyrovnávání právních pozic cestou mj.:
 - zákazu diskriminace (vyloučení určitých kritérií výběru-hodnocení – zák. 198/2009 Sb. antidiskriminační zákon)
 - ochrany slabšího/menšin (faktická rovnost(?))

Zásady ekvitní

- Ekvita
- Dobré mravy
- Veřejný pořádek
- Zákaz zneužití
- Poctivost
- Rozumnost
- Slušnost
- Demokratismus

Ekvita jako zásada a jako obecný cíl práva

- Ekvita - zobecňující pojem v časově i prostorově diferencované skupině **vyvažujících kritérií**, mezi nimiž místo nejvíce se blížící ekvitě zaujímají dobré mravy.
- Původ – římské právo v období prétorského nalézání práva (formule „...*sed haec aequitas suggerit..*“).
- Původní funkce – odstranění tvrdosti formálního uplatnění pravidla XII tabulí
- Obecný společenský kontext – zdůraznění vztahové funkce práva
- V současnosti součást *equity law* v anglickém systému práva

Dobré mravy I

- Historický vznik dobrých mravů: zdroj v římském právu v období jeho přechodu od formálního uplatňování pravidel Zákona XII tabulí k préterskému nalézání práva. Dobré mravy (*bonae mores*) jsou spolu s dobrou vírou (*bona fides*), zákazem zneužití práva (*abusus iuris*), *exceptio doli* aj. **jedním z nejobecněji pojatých výrazů ekvity** (*aequitas*) jako pojmu vyššího mravního řádu, naplňující v procesu nalézání práva požadavek: „*Ius est ars boni et aequi*“ (*Celsus*), resp. *maximu Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem ledere...*, a vedoucí k překonání důsledků formálního užití zákona XII. tabulí: „*Summum ius, summa iniuria*“.

Dobré mravy II

- Vymezení **pojmu**: dobré mravy charakterizovány svou nedefinovaností a nedefinovatelností.
- Normativní **funkce** dobrých mravů je v psaných právních řádech kontinentálního typu vymezena jejich posláním, který jim stanoví zákonodárce. Obecně jejich funkce spočívá v možnosti modifikovat nebo dokonce zakázat práva a povinnosti vyplývající z příslušné právní úpravy, resp. výkon těchto práv a povinností, pokud jsou v rozporu s dobrými mravy a rovněž vyvolat za stanovených podmínek náhradu újmy

Dobré mravy III

Dobré mravy jako **legální pojem užívaný v OZ:**

- **dobré mravy** (§ 1 odst. 2) jako limity dispozitivnosti
- **dobré mravy** (§ 19 odst. 2) jako limity omezení přirozených lidských práv
- **zákaz výkladu a použití předpisu v rozporu s dobrými mravy** (§ 2 odst. 3)
- **Požadavek mravného chování jako součást dispozice normy** (př. § 547: Právní jednání musí...odpovídat DM i zákonu)
- **Dobré mravy jako součást hypotézy normy** (př. § 846: Osvojit lze zletilého, není-li to v rozporu s DM)
- **Dobré mravy jako součást hypotézy sankční normy** (př. § 2909: náhrada škody úmyslným porušením DM)
- **Dobré mravy jako mravní kritérium řešení zásadních i dílčích situací** (srov. § 1/2 - § 846)

Dobré mravy IV

- Dobré mravy **v judikatuře** – rozsáhlá aplikace. NS SR: rozsudek ze dne 21. 8. 1997, sp. zn 3 Cdo 191/96, publikovaném pod č. R 88/1998: *„dobré mravy (boni mores) patria k zásadám súkromného práva, bývajú užívané ako kritérium obmedzujúce subjektívne práva v ich obsahu alebo častejšie obmedzujúce výkon subjektívnych práv. Dobré mravy hoci sú zákonným pojmom, a teda majú funkciu normotvornú, **nie sú zákonom definované**. Ich obsah spočíva vo všeobecne platných normách morálky, při ktorých je daný všeobecný záujem ich rešpektovania. **Posúdenie konkrétneho obsahu pojmu dobré mravy patrí vždy od prípadu k prípadu sudcovi.**“*

Dobré mravy V

- **Dobré mravy a evropské právní prostředí**
(namísto dobré mravy užívány v posunutém významu Good Faith and Fair Dealing)
- **Shrnutí:** dobré mravy v českém právu: jedna ze stěžejních zásad soukromého práva, ztělesňující fundamentální společenské hodnoty. Tato zásada má normativní funkci; slouží k nalézání spravedlivého řešení tam, kde by formální aplikace právních norem vedla k neudržitelným výsledkům. Současně se jedná o neurčitý pojem.

Veřejný pořádek I

- Jde o pojem soukromého práva – užívá např. OZ či úprava ochranných známek
- Obsah sleduje pořádek v uspořádání veřejných záležitostí a jeho respektování v soukromoprávních vztazích
- Rozdíl od dobrých mravů:
 - DM: mravnost v individuálních vztazích
 - VP: uspořádání věcí veřejných a obecný zájem na jeho dodržování

Veřejný pořádek II

Veřejný pořádek v OZ mj.:

- **veřejný pořádek** (§ 1 odst. 2) jako limity dispozitivnosti
- **veřejný pořádek** (§ 19 odst. 2) limity omezení přirozených lidských práv
- rozpor ze zákonem a **zjevné narušení veřejného pořádku** jako předpoklad absolutní neplatnosti právních jednání (§ 588)

Zákaz zneužití práva I

- Původ v období, ve kterém se ukazovalo nutné překonat původní neomezenou absolutní povahu některých práv, zejména práva vlastnického.
- Periodické návraty (liberální – sociální akcent)
- Pojem ZZ: **typ protiprávního chování, které sice formálně vyhovuje obsahovým hranicím subjektivního práva, porušuje však kritéria zákazu zneužití**, která v různých právních řádech mohou být formulována odlišně (např. výlučný úmysl škodit jinému bez vlastního užitku z výkonu práva – šikana, převažující úmysl škodit (dolus generalis), rozpor se společenským určením subjektivního práva, porušení rovnováhy zúčastněných zájmů apod.).

Zákaz zneužití práva II

- **Legislativní úprava:** ústavní zákaz zneužití vlastnictví na újmu práv druhých nebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy v čl. 11 odst. 3 **Listiny základních práv a svobod**.
- **V OZ v § 8:** „Zjevné zneužití práva nepožívá právní ochrany“:
 - týká se všech subjektivních práv (*a contr.* Listina);
 - předpokladem je „zjevné“ zneužití – *dolus coloratus?*;
 - samo zneužití práva není přímo zakázáno;
 - sankce: „nepožívá právní ochrany“ = nelze se dovolat ochrany soudem a zřejmě ani svépomocí (aktivní roli má – paradoxně – vykonávající/zneužívající právo)

Zákaz zneužití práva III

- **Funkce:** limitace případů výkonu subjektivního práva ke škodě jiného
- **Zvláštní skutkové podstaty**, využívající konstrukci nebo termín zneužití:
 - § 1140/2: Každý ze spoluvlastníků může kdykoli žádat o své oddělení ze spoluvlastnictví, lze-li předmět spoluvlastnictví rozdělit, nebo o zrušení spoluvlastnictví. Nesmí tak ale žádat v nevhodnou dobu nebo jen k újmě některého ze spoluvlastníků. (šikana)
 - § 1796: Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně..(Subjektivně nelimitované? zneužití, sankce neplatnost smlouvy)
 - § 2909 : náhrada škody porušením DM; při výkonu práva, jen sledoval-li škůdce jako hlavní účel poškození jiného (*dolus generalis*)

Poctivost

- **poctivost** (§ 6 odst. 1) jako absolutní příkaz chování
- Pojem poctivost: (subjektivně zabarvené DM)
- Presumpce poctivosti § 7

Rozumnost

- **rozumnost jako požadavek rozumného chování** - dispozice normy (např. § 85 odst. 2)
- Srov. též **rozumnost jako presumpce rozumného chování** – hypotéza normy (§ 4 odst. 1),
- Srov. též **rozumné rozhodnutí** (rozumné uvážení § 102)

Suma: „(1) Rozumní se (2) mají chovat rozumně a (3) o právních poměrech má být rozumně rozhodováno“.

Blíže Hurdík, J., Rozumnost jako standard a jako ekvitní zásada soukromého práva. *Všehrd : časopis českých právníků*, květen 2014, ISSN 1801-3678.

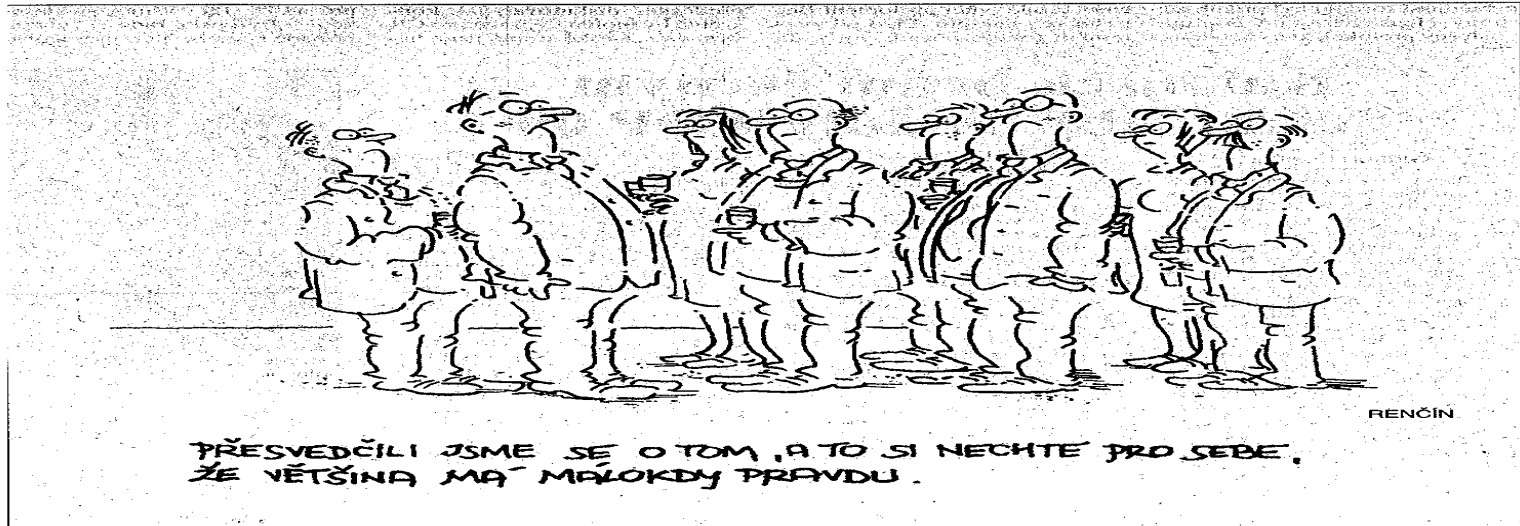
Slušnost

- Slušnost: jedna z mravních zásad (etymologicky blízká poctivosti, zdvořilosti, řádnosti, správnosti, ale i ekvitě)
- OZ: slušnost, slušný způsob (§ 114 odst. 2) aj..)
- Slušnost v OZ není totožná a dobrými mravy, ale je komplementární:
 - § 691/2: Důvod opuštění rodinné domácnosti, popřípadě důvod odmítání návratu, posoudí soud podle zásad slušnosti a dobrých mravů.

Demokratismus

- Vyjadřuje řešení tvorby právně relevantní vůle ve skupinách, působící navenek i dovnitř (svoboda a rovnost v tvorbě společné vůle)
- **Zásada i metoda:** technika rozhodování většinou a ochrana menšiny
- V převažujících majetkových vztazích: **demokracie majetku** (srov. spoluvlastnické vztahy – správa: § 1126/2)
- V převažujících osobních vztazích: **demokracie hlav** (srov. rozhodování ve spolku: § 252/1)

Demokratismus a reálný život

Pozn. JH: V demokratických procesech standardně nejde o hledání pravdy, ale o většinové prosazování zájmů

Právní jistota

- Dobrá víra v psychologickém smyslu
- Legitimní očekávání
- Zákon nepůsobí zpětně
- Ochrana nabytých práv
- Ochrana práv třetích osob
- Prevence
- aj.

Účelnost

Východisko: „*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*“ (Celsus libro XXVI Digestorum)

Zásady:

- též rozumnost - rozumné uspořádání vztahů
- proporcionalita – vyvážené uspoř. vztahů

Nástroj: především teleologický (účeloslovný) výklad § 2/2 OZ

Obecný cíl shodný s cílem OP (dobré uspořádání práv a povinností? - § 10/2)

Dopady funkčního systému zásad

- Pojetí subjektivních práv a povinností (Je základním nástrojem SP právo nebo povinnost? *L. Duguit, J. Sedláček*)
- Odlišení pramenů soukromého práva a jeho nositelů (srov. též § 2/1 OZ)
- Systém soukromého (občanského) práva – funkcionální jednotka úpravy
- Koncept jednotlivých institutů (vlastnictví)
- Role judikatury při práci se zásadami

Cíle soukromého práva dle OZ

- chránit důstojnost a svobodu člověka (*l. Kant*) i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých (*Aristoteles, Thomas Jefferson, Tadeusz Kosciuszko - Deklarace nezávislosti USA*) takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým (§ 3 odst. 1)

Srov. Ulpianus D.1,1,10: Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere (též § 3 odst.2 písm.a), § 81), alterum non laedere (též omezeně § 2900), suum quique tribuere (též § 3 odst. 2 písm. f), včetně svobody rozhodnout se žít podle svého - § 81 odst. 1).

Srov. Jeremy Bentham: „Jednotlivec usilující o vlastní štěstí musí jednat tak, aby jeho jednání bylo ku prospěchu co největší části společnosti.“

- dobré uspořádání práv a povinností (§ 10 odst. 2).